

Štyri cnosti

Rudolf Steiner

Milí priatelia!

Naša duchovná veda má za úlohu odstrániť v našom vedomí, ba v celom našom duchovnom živote onú priepasť, ktorá sa rozprestiera vo vonkajšom ľudskom vedomí medzi fyzickým svetom (v ktorom človek žije medzi narodením a smrťou) a duchovným stavom (kde človek trávi ostatnú časť svojho celkového života, dobu medzi smrťou a novým zrozením).

Doba ako dnešná, keď sa vonkajšia kultúra buduje iba na materialistickom vedomí, napriek posledným dozvukom starých náboženstiev, môže aj podnety morálneho života budovať vlastne iba tak, že pri tomto budovaní berie ohľad na život medzi narodením a smrťou. Medzi tými skutočnosťami, ktoré nastanú pod vplyvom nášho duchovného hnutia, bude aj nová výstavba celého morálneho života ľudstva, všetkých cností, lebo ľudia sa naučia hľadiť na morálny život, na život cnosti z hľadiska, ktoré vychádza ďalej za narodenie a za smrť, ktoré ráta s tým, že ľudská duša prechádza opätovne pozemskými životmi, že ľudská duša, ako ju nesieme v živote medzi fyzickým narodením a smrťou, prešla mnohými životmi a dúfa v prežitie ďalších životov. Ak rozšírime obzor z jedného pozemského života na ďalšie po sebe nasledujúce životy, potom môžeme obsiahlejšie a správnejšie ponímať život, a tiež správnejšie a obsiahlejšie ponímať cnosti a morálny život.

Keď hovoríme o ľudských cnostiach, rozoznávame najskôr štyri hlavné cnosti. Jedna z cností, ako neskôr naznačíme, je taká, že žije v hĺbinách ľudskej duše, ale o nej sa zo svätých dôvodov má hovoriť čo najmenej. Všetky ostatné, ktoré v živote prichádzajú, ktoré sú obsahom morálneho života, môžeme považovať za zvláštne prípady tých štyroch hlavných cností, o ktorých hovorí predovšetkým starovek.

Platón, veľký filozof starého Grécka, rozoznával tieto cnosti preto, že mohol ešte čerpať svoju múdrosť z dozvukov dávnych mystérií. Z dozvukov dávnych mystérií mohol vystihnúť roztriedenie cností lepšie ako neskorší filozofi, alebo dokonca filozofi súčasnosti, keď je poznanie tak vzdialené od mysterijnej múdrosti a keď sa stalo tak chaotickým.

Prvú cnosť, o ktorej uvažujeme, keď hovoríme o morálnom živote v zmysle, ktorý vyplýva z obsiahleho poznania ľudskej prirodzenosti, je **cnosť múdrosti**. Ale túto múdrosť musíme brať trochu v hlbšom zmysle než je obvyklé a vzťahovať ju viac na stránku etickú, na morálnu. Nemôžeme povedať, že múdrosť je niečím, čo môže na človeka jednoducho priletieť. Ešte menej je múdrosť niečím, čo sa môže človek v obvyklom zmysle naučiť. Nie je ľahké vymedziť niekoľkými slovami to, čo má múdrosť pre nás znamenať. Keď prežívame svoj život tak, že nechávame na seba pôsobiť všetko to, čo k nám pristupuje; keď sa podnietení rôznymi dejmi života učíme z každej udalosti, ako by sme mali to alebo ono správnejšie uchopiť, ako by sme mali svoje sily v tom či onom vzdelat', posilniť; keď dbáme na to, aby sme veci, s ktorými sa v živote stretávame, druhýkrát chápali lepšie ako po prvý raz, aby sme sa cítili poučení; keď si počas celého života podržíme takú náladu, aby sme sa mohli zo života učiť a aby sme sa niečo naučili zo všetkého, čo nám príroda a život prinášajú, ale aby sme sa učili nielen tak, aby sme niečo vedeli, ale tak, aby sme sa stále stávali lepšími, vnútome hodnotnejšími - potom to bude s našim duševným životom také, že to, čo sme prežili, neprešlo okolo nás bez úžitku, bez hodnoty.

Bez hodnoty plyní život okolo nás, keď po prežitých desaťročiach posudzujeme niečo, čo sme vtedy prežili, rovnako. Keď takto trávime svoj život, sme od múdrosti najviac vzdialení. Možno to v mladosti bolo tak, že sme to či ono na ľudoch chybné posudzovali. Ak pri tom zotrváme, potom sme svoj život nesprávne prežili. Svoj život sme dobre prežili vtedy, ak po mladosti, kedy sme myšlienkami odsudzovali, nasleduje v určitom veku zrelosť, keď v myšlienkach neodsudzujeme, ale vieme chápať a odpúšťať, keď sa snažíme pochopiť, porozumieť. Ak sme boli od narodenia takí, že určité veci nás mohli priviesť k hnevu a v starobe už neprichádzame k hnevu ako v mladosti; keď nás opustila naša hnevливость pod vplyvom toho, čo nás život naučil a stali sme sa miemejšími, potom sme prežili život v zmysle múdrosti. Ak sme boli v mladosti materialisti, ale potom sme nechali na seba pôsobiť to, čo nám chcela doba povedať zjaveniami z duchovného sveta a ak sme tieto nechali na seba pôsobiť, potom sme prežili svoj život v zmysle múdrosti. Ak sa uzatvárame pred zjaveniami duchovného sveta, potom sme neprežili svoj život v zmysle múdrosti.

Toto obohatenie, toto rozšírenie obzoru môžeme nazvať prežitím života v zmysle múdrosti. A čo nám chce dať duchovná veda, to nás môže uschopniť, aby sme sa voči životu otvorili, aby sme v živote zmúdreli. Múdrost' je niečo, čo vystupuje najviac proti ľudskému sebecku. Múdrost' je niečo, čo stále počíta s chodom svetových udalostí. Svetovými udalosťami sa nechávame poučovať tak, že sa dostávame z úzkeho úsudku svojho ja. Múdry človek nemôže vlastne sebecky usudzovať, lebo ak sa učí od sveta, učí sa opravovať svoj úsudok svetom, teda múdrost' nás akosi vytrháva z úzkeho, obmedzeného obzoru a uvádza nás so sebou do súzvuku.

Tak by sme mohli uviesť ešte ďalšie príklady, ktoré by nám postupne poskytovali popis múdrosti. Nemáme sa však usilovať o definíciu takéhoto pojmu, ale máme si podržať otvorenú myseľ, aby sme sa mohli stávať stále múdrejšími tiež o múdrosti. Tu, vo fyzickom svete, sa musí všetko to, čo má človek prežiť v bdelom živote, prežívať prostredníctvom nástrojov vonkajšej, fyzickej a éterickej prírody. Iba keď spíme, sme ako ľudia medzi narodením a smrťou svojou duševnou bytosťou, tj. Naším ja a astrálnym telom, mimo svojho tela fyzického a éterického. Keď sme vo vedomom bdelom stave, vtedy používame nástroje svojho fyzického a astrálneho tela. Pokiaľ sa snažíme žiť, svojím ľudským konaním a myslením, svojím cítením v zmysle múdrosti používame tie orgány svojho fyzického a éterického tela, ktoré sú najdokonalejšie v našom pozemskom živote, ktoré potrebovali najdlhšiu dobu k svojmu dohotoveniu, ktoré boli pripravované už v dobe saturnskej, slnečnej a mesačnej a prišli do nášho života ako dedičstvo; ktoré dospeli k určitému cieľu, ktoré sú teda najdokonalejšie, najhotovejšie.

Chcel by som vám ešte z inej strany objasniť pojem toho, čo môžeme rozumieť pod „viac či menej dokonalým organizmom“. Vezmime si na jednej strane náš mozog. Mozog nie je ešte najdokonalejším orgánom, ale môžeme ho predsa len nazvať dokonalejším ako iné orgány, lebo potreboval dlhší čas na svoj vývoj ako iné orgány. Porovnajme mozog s našim trupom, pri ktorom máme ruky. Keď sa rozhodneme niečo vykonať, máme tu myšlienku: natiahnem ruku, vezmem vázu, stiahnem ruku späť. Čo som urobil? Natiahol som nielen fyzickú, ale aj éterickú a astrálnu ruku a jeden článok svojho ja. A fyzická ruka vykonala pohyb spolu s nimi.

Keď iba myslím, keď mám len myšlienku, potom môže jasnovidné vedomie vidieť, ako sa z hlavy naťahuje také niečo ako duchovné ruky; ale fyzický mozog zostáva v lebke. Ako patrí moja éterická a astrálna ruka k mojej fyzickej ruke, tak patrí i niečo éterické a astrálne k mozgu. Mozog nemôže ísť spolu s nimi, ale ruky môžu nasledovať svoje éterické a astrálne ruky. Ale v budúcnosti budú raz aj ruky pevné a budeme môcť pohybovať len ich astrálnou

časťou. Ruky sú na ceste stať sa tým, čím je už mozog dnes. V skorších časoch, za dávnej doby slnečnej a doby mesačnej, bolo to, čo sa dnes vzťahuje k mozgu a je len duchovné, tiež ešte sprevádzané fyzickým orgánom. Lenže to pokryla schránka lebky, takže počas pozemského vývoja je v nej fyzický mozog spútaný. Mozog je orgán, ktorý prešiel viacerými stavmi vývoja. Ruky sú na ceste stať sa podobnými mozgu, lebo celý človek je na ceste stať sa mozgom. Máme teda orgány, ktoré sú dokonalejšie, ktoré sa vývojom viac uzavreli a také, ktoré sú menej dokonalé. To, čo vykonávame v múdrosti, súvisí s najdokonalejším orgánom. Náš obyčajný mozog používame iba ako nástroj pre najnižšiu formu múdrosti, pre pozemskú múdrosť. Ale čím viac múdrosti získavame, čím menej sme odkázaní na svoj veľký mozog, tým viac sa tieto činnosti vzťahujú - čo vonkajšia anatómia nevie - na náš malý mozog, na to, čo je uzatvorené v našej lebke ako malý mozog a čo vyzerá ako strom. Keď zmúdrieme, nachádzame sa my, ľudia, skutočne pod „stromom“, ktorý je našim malým mozgom a ktorý najmä potom začína rozvíjať činnosť.

Predstavte si, že človek, ktorý sa stal obzvlášť múdrom, vzťahuje orgány svojej múdrosti von ako mohutné vetvy stromu. Tie majú zdroj v malom mozgu; ten väzí v lebke, ale duchovné orgány sa vzťahujú von a človek je pod „stromom bodhi“, v skutočnosti, v duchovnej skutočnosti.

Ale tu tiež vidíme, milí priatelia, že to, čo v múdrosti konáme, je u nás tým najdokonalejším, alebo aspoň patrí k tomu najdokonalejšiemu, lebo tieto orgány už odpočívajú. Keď vykonávame niečo rukou, musíme ešte časť síl používať na pohybovanie ruky. Keď v múdrosti niečo posudzujeme, zostávajú orgány v klude, na fyzický orgán sa už nevynakladá žiadna sila, sme duchovnejší a orgány, ktoré používame na fyzickej úrovni na to, aby sme žili v múdrosti, sú tie, na ktoré potrebujeme vynaložiť najmenej síl, ktoré sú najdokonalejšie.

Preto je múdrosť v morálnom živote človeka niečo, čo mu dovoľuje prežívať sa duchovným spôsobom. S tým súvisí to, čo človek získava na múdrosti, čo ho uschopňuje zberať čo najväčšie plody z vlastných predchádzajúcich vtelení. Pretože žijeme v duchovnej sfére bez namáhania fyzických orgánov, sme tiež životom v múdrosti najviac schopní urobiť pre tento život plodným to, čo sme získali v predošliach vteleniach, preniesť túto múdrosť z predošliach inkarnácií.

Pre človeka, ktorý nechce zmúdiť, máme v nemčine dobrý výraz, nazývame ho „filistrom“. Filister je taký človek, ktorý sa bráni zmúdeniu, ktorý chce zostať celý život takým, aký je, ktorý nechce prísť k inému úsudku. Ale človek, ktorý chce byť múdrejší, ten sa snaží získať z predchádzajúcich inkarnácií to, čo ako prácu počas týchto vtelení vykonal, nazhromaždil. Čím sme múdrejší, tým viac toho prenášame z predchádzajúcich vtelení do prítomného vtelenia. Keď nechceme múdrosť tým, že nechávame bez povšimnutia zmúdenie z predchádzajúcich vtelení, potom prichádza niekto, kto ho odsekne - Ahriman.

Keď nechceme zmúdiť, nik iný ako Ahriman to nevidí radšej. Silu k zmúdeniu máme. V predchádzajúcich vteleniach sme získali oveľa viac, než sa domnievame, oveľa viac sme získali v dobách, keď sme prechádzali dávnymi stavmi jasnovidnosti. Každý by sa mohol stať oveľa múdrejším, než sa stal. Nik sa nesmie vyhovárať na to, že nemohol veľa do tohto vtelenia preniesť. Stať sa múdrom znamená zúžitkovať všetko to, čo sme získali v predchádzajúcich vteleniach, aby nás to naplnilo v tomto vtelení.

Iná cnosť je tá, milí priatelia, ktorú môžeme pomenovať jedným slovom, ktorá sa dá ťažko utvoriť, **cnosť ako odvaha** - taká myseľ, ktorá neostáva voči životu pasívna, ale je ochotná používať sily. Cnosť odvahy je tá, ktorá, ako môžeme povedať, vychádza zo srdca. O tom, kto

má túto cnosť v obyčajnom živote, môžeme povedať ten má srdce na pravom mieste. A to je tiež dobrý výraz pre to, keď sme schopní neustupovať zbabelo od vecí, ktoré od nás život požaduje, keď sme schopní pozbierať sa, vedieť zasiahnuť tam, kde je to nutné. Keď dokážeme takto uviesť do pohybu svoju činnosť, krátko, keď sme statoční, (výraz „statočný“ je tiež dobrý pre túto cnosť), potom máme túto cnosť. Môžeme tiež povedať, že túto cnosť, ktorá súvisí so zdravým životom mysle, srdca, ktorá v pravej chvíli splodí statočnosť, ktorej nedostatok prináša so sebou v živote zbabelosť, túto cnosť môžeme vo fyzickom priebehu života vykonávať len určitými orgánmi. Tieto orgány, ku ktorým patrí fyzické a éterické srdce, nie sú ešte také dokonalé ako tie, ktoré slúžia múdrosti. Tieto orgány sú len na ceste zmien a isto sa v budúcnosti zmenia. Medzi mozgom a srdcom, z hľadiska kozmického vývoja, je veľký rozdiel. Predstavte si, že niekto prechádza bránou smrti, prechádza životom medzi smrťou a novým narodením. Jeho mozog je úplne produktom bohov. Mozog je preniknutý silami, ktoré vtedy, keď prechádzame bránou smrti, celkom odídu a v budúcom živote je potom mozog vybudovaný odznova i spolu s vnútornými silami, teda nielen to, čo je hmotné - i sily mozgu sú nanovo vybudované.

So srdcom to tak nie je. So srdcom je to tak, že nezostane fyzické srdce, ale zato zostanú sily, ktoré sú vo fyzickom srdci činné; tieto idú späť do astrality a do ja, a zostávajú i medzi smrťou a novým zrozením. Sily, ktoré tepú v našom srdci, budú tepať aj nabudúce, v našom novom vtelení. Čo funguje v mozgu, je preč, to nevystupuje v budúcom vtelení. Ale sily, ktoré prenikajú tepom srdca, tu budú zase v budúcom vtelení.

Keď nahliadneme do hlavy, môžeme povedať, že v nej pôsobia neviditeľné J. sily, ale keď človek prejde branou smrti, odovzdávajú sa tieto sily kozmu. Keď počujeme tep srdca, počujeme duchovné sily, ktoré nepôsobia len v tejto inkarnácii, ale budú žiť aj v nasledujúcej, sily, ktoré prechádzajú smrťou a novým vtelením.

Takéto veci tušila myseľ ľudí podivuhodným spôsobom. Preto prikladá taký význam cíteniu tepu srdca, nie preto, že tak oceňuje fyzický tep, ale pretože pri pozorovaní tepu ľudského srdca vnímame niečo oveľa večnejšie. Ak máme cnosť odvahy, statočnosti, môžeme tu pre ňu použiť len časť určitých síl. Zvyšok musíme použiť pre orgány, ktoré slúžia odvahe za nástroj. To sú orgány, pre ktoré musíme ešte stále použiť časť síl. Ak nie sme nadaní odvahou, ak nevyvíjame cnosť statočnosti, ak sme ľahostajní, ak odstupujeme zbabelo od života, ak sa prenechávame tiaži svojej bytosti, potom nemôžeme oživiť sily, ktoré sú potrebné pre prežívanie cnosti statočnosti. Ak prechádzame životom zbabelo, zostávajú nečinné aj tie sily, ktoré majú zachvievať našim srdcom. Tie sú sejbou pre Lucifera. Ten sa ich zmocní a potom ich v nasledujúcom živote nemáme. Byť zbabelý voči životu znamená vydať Luciferovi určité množstvo síl, ktoré nám budú chýbať, keď budeme chcieť v nasledujúcej inkarnácii budovať svoje srdcia, ktoré sú vlastne orgánmi odvahy, a prídeme na svet s chybnými, nevyvinutými orgánmi.

Tretia cnosť, ktorá ráta s najmenej dokonalými orgánmi, s orgánmi, ktoré až v budúcnosti nadobudnú podobu, z ktorej teraz majú len zárodok, je cnosť, ktorú môžeme nazvať - **rozvážnosť**. Môžeme ju opisne nazvať i životom, ktorý vždy dbá na mieru. Tak máme tri cnosti: múdrosť, statočnosť či odvalu a rozvážnosť alebo umiemenosť.

Človek môže byť „nerozvážnym“ najrôznejšími spôsobmi. Nerozvážnym môže človek byť, milí priatelia, aj tým, že sa opije alebo preje. To je najnižší druh nerozvážnosti. Tu zapadá duševno úplne do telesnej žiadosti a vyžíva sa celkom vo svojom tele.

Ale keď krotíme svoju žiadostivosť, keď priamo prikazujeme svojmu telu, čo smie a čo nesmie konať, potom sme rozvážni, môžeme tiež povedať „striedmi“. Takouto striedmosťou

potom získame neoslabené aj tie sily, ktoré majú spolupôsobiť, aby sme v nasledujúcom vtelení nevydali príslušné orgány Luciferovi. Tieto sily vychádzajú nazmar, keď ich vydávame pri oddávaní sa vášnivému životu. Najhoršie je to, keď nás vášne privádzajú do stavu opojenia, keď cítime blaženosť pri snení a bl'abotaní.

Kde strácame rozvážnosť, vždy vydávame sily Luciferovi. On berie tieto sily, ale tým berie aj sily, ktoré potrebujeme pre dýchacie a tráviace ústrojenstvo a potom, ak nepestujeme cnosť striedmosti, prideme späť s chybnými dýchacími a tráviacimi orgánmi. Tí, ktorí sa radi nechávajú strhávať vo svojom živote vášňami, ktorí sa oddávajú vášnivému životu, tí sú kandidátmi na úpadkového človeka budúcnosti, ktorý bude trpieť všetkými možnými poruchami fyzického tela. Môžeme povedať, že táto cnosť rozvážnosti je odkázaná na najmenej dokonalé orgány človeka, na orgány, ktoré sú v počiatočnom stave svojho vývoja, ktoré sa musia ešte celkom pretvoriť. Keď uvádzame do pohybu svoje tráviace orgány a to, čo s nimi súvisí, musíme používať svoje ja, astrálne, éterické a fyzické telo. Keď prejdeme k orgánom, ktoré sú nástrojom pre odvahu, potom je to iné. Tu zostávame svojím ja viac-menej vonku. Vo svojom ja sa pohybujeme voľne a iba naše astrálne a éterické telo vchádzajú do fyzického.

A keď prideme k cnostiam, ktoré obsahujú múdrosť, tu ponechávame vonku svoje ja i astrálne telo. Lebo keď sa stávame múdrejšími, organizujeme astrálne telo, dostávame astrálne telo do rúk. To je to podstatné, že pri múdrení pretvárame astrálne telo na duchovné ja a iba éterické telo ide spolu s fyzickým. V mozgu je už len éterické spolu s fyzickým. A zatiaľčo pri bdení zvyšného tela veľmi silno súvisíme s fyzickým orgánom aspoň svojím astrálnym telom, podržiavame v mozgu čo najdlhšie stav spánku. Preto potrebujeme pre mozog najviac spánku, lebo pri bdení sme svojím ja s astrálnym telom mimo mozgu a musíme sa potom o to viac namahať sami v sebe, vo svojom ja a astrálnom tele, bez toho, aby sme mali oporu vo svojom vonkajšom orgáne.

Tak nachádzame súvislosť medzi ľudskou bytosťou a cnosťami. Múdrosť môžeme nazvať takou cnosťou, ktorá prináleží k človeku ako k duchovnej bytosti, keď je človek sám svojím ja a astrálnym telom voľne činný a má len akúsi oporu vo fyzickom a éterickom orgáne. Odvaha je takou cnosťou, keď je človek voľný len svojím ja a má oporu vo svojom tele astrálnom, éterickom a fyzickom. A konečne môžeme hovoriť o rozvážnosti, vtedy je voľnosť nášho ja v zárodku, sme pútani svojím ja na telo astrálne, éterické a fyzické a vypracovávame sa svojím ja z tejto viazanosti.

Ale existuje ešte jedna cnosť, ktorá je najduchovnejšia. Táto najduchovnejšia cnosť je v určitom vzťahu k celému človeku. Existuje, povedal by som, schopnosť ľudskej bytosti, ktorú ale skoro strácame, ktorú máme iba v prvých detských rokoch. Už som sa o tom častejšie zmieňoval ide tu o to, že keď vstúpime na fyzickú úroveň, nemáme tú polohu, ktorú k svojej ľudskej dôstojnosti potrebujeme. Lezieme po štyroch. Upozornil som na to, že až svojou vlastnou silou sa uvádzame do správnej polohy. Rovnako sa vyvíjame silami, ktoré vchádzajú do reči. Krátko, v prvých rokoch nášho života vyvíjame sily, ktoré nás v podstate vpravujú, dajte pozor na tento výraz - vpravujú do polohy, ktorú máme vo svete ako skutoční ľudia. Neprihádzame na svet tak, že sme boli do sveta správne vpravení. My lezieme. Ale správne sme sem postavení vtedy, keď vzpriamujeme hlavu ku hviezdám; to zodpovedá našim silám. Tieto sily strácame v neskoršom veku; už v ňom nevystupujú. Nevystúpi už nič také, ako učenie sa chodí a priamemu postoju, čo podobným spôsobom tak energicky zasahuje do ľudského života. Pri svojom „vzpriamovaní“ sme stále viac a viac unavení. Môžeme určitým spôsobom povedať, že keď ráno začneme žiť so svojím mozgom, unavíme sa počas dňa;

máme potrebu spánku. To, čo nás v detstve vzpriami, keď sme unavení, zostáva po celý život dosť unavené a prechádza v skleslosť a niečo podobné ako vzpriamenie v detstve - to už v neskoršom veku nevykonávame, to sa vpravujeme do života.

A ako sa vpravujeme do života, keď sa učíme hovoriť? Tie isté sily, ktoré používame v našom najrannejšom detstve, nestrácajú sa nám snád' v neskoršom veku? Ony zostávajú, ale súvisia s **jednou cnosťou**, ktorá zasa súvisí s tým, čo je správne, pravé, s **cnosťou všeobšiahlej spravodlivosti**, s onou štvrtou cnosťou. Rovnaká sila, ktorú používame v detstve, keď sa z Iezúcej bytosti vzpriamujeme, tá istá sila žije v nás, keď máme cnosť spravodlivosti, štvrtú z cností, ktoré uvádza Platón.

Ten, kto skutočne vykonáva cnosť spravodlivosti, stavia každú vec, každú bytosť na správne miesto: to znamená žiť vo všeobecnej spravodlivosti. Ak môžeme povedať, že žiť v „múdrosti“ znamená zberať najlepšie plody zo síl, ktoré sme nazhromaždili v predchádzajúcich vteleniach a ak sme už museli poukázať na to, čo sme získali v predchádzajúcich vteleniach, keď ešte cez nás prenikali božské sily, musíme pri spravodlivosti ešte viac poukazovať na to, že pochádzame z vesmíru. Spravodlivosť vykonávame pri rozvíjaní síl, ktorými súvisíme, v duchovnom zmysle - s celým vesmírom. Spravodlivosť predstavuje mieru toho, ako súvisí určitý človek s Božstvom. Nespravodlivosť je prakticky zhodná s bezbožnosťou.

Nespravodlivý je ten, kto stratil božský pôvod. Rúhame sa Bohu, od ktorého pochádzame, keď niekomu činíme nepráv. Tak máme dve cnosti, spravodlivosť a múdrosť, ktoré nás odkazujú späť k tomu, čo sme sami boli v predchádzajúcich dobách, v predchádzajúcich vteleniach, v dobách, keď sme sami boli ešte v Ione Bohov. A máme dve zostávajúce cnosti: život „statočný“ a „rozvážny“, ktoré nás odkazujú k budúcim vteleniam. Týmto budúcim vteleniam poskytneme tým viac síl, čím menej ich dáme Luciferovi. Videli sme, ako statočnosť a rozvážnosť vchádzajú do orgánov a ako sa ich prostredníctvom orgány pripravujú na nasledujúce vtelenie. Rovnako, keď sa plníme duchovnosťou, prenáša sa náš mravný život do nasledujúceho života. Dve cnosti osvetľujú uplynulé vtelenia: múdrosť a spravodlivosť. Ale statočnosť a rozvážnosť vyžarujú do budúcich vtelení.

Príde doba, keď si ľudia ujasnia, že ak sa uzatvárajú pred spravodlivosťou a múdrosťou, vrhajú sa do tlamy Ahrimanovi a že to, čo človeku patrilo v predchádzajúcich vteleniach, čo patrilo božskému svetu, človek odovzdáva Luciferovi tým, čo koná v nerozvážnosti alebo zbabelosti života. Čo uchváti Lucifer, to nám bude odňaté na silách pre výstavbu nášho tela v nasledujúcom živote.

V „múdrosti a „spravodlivosti“ nemôžeme žiť, ak, ako som už naznačil, sa nestaneme nesebeckými. Nespravodlivý môže byť len ten, kto je sebecký. Nemúdrym môže zostať iba ten, kto je sebecký. Múdrosť a spravodlivosť nás vynášajú nad naše ja a činia nás článkami celkového organizmu ľudstva. Statočnosť či odvážnosť a rozvaha nás robia určitým spôsobom článkami celkového organizmu ľudstva tým, že nestrávime svoj život v ľudstve bez odvahy a rozvážnosti. Len tým, že prežívame odvalu a rozvážnosť, že s nimi naplníme svoj život, staráme sa o to, aby sme sa v budúcnosti postavili do ľudstva so silnejšou organizáciou. Potom nám nebude odňaté to, čo inak dávame Luciferovi. Sebeckosť sa premení samo od seba na nesebeckosť, ak sa správne rozprestrie po celom obzore života a človek sa postaví do svetla štvrtej cnosti. To je to, čo duchovná múdrosť prinesie ľudskej budúcnosti, čo sa rozšíri na etiku a morálny život. To potom bude vplývať aj na výchovu. Tým, že múdrosť a spravodlivosť budeme brať tak, ako som naznačil, ľudia sa budú chcieť učiť počas celého života, pochopia, že sa budú môcť správne učiť až vtedy, keď budú mať mladosť za sebou; naproti tomu dnes rozmýšľajú ľudia tak, že keď majú mladosť za sebou, tak už nie je potrebné sa nič učiť. Takto sa ľudstvu strácajú i najväčšie a najušľachtilejšie plody umenia,

plody veľkých básnikov. Tieto plody by v nás vzišli najlepšie vtedy, keby sme si ako starí ľudia vzali na pomoc ich diela. Keď ľudia čítajú Ifigéniu od Goetheho, alebo Shillerovho Tella, obyčajne si myslia, že už to čítali v škole. Ale to nie je správne; nesmú zabúdať, že tieto diela pôsobia najsilnejšie, keď ich čítame v starobe, lebo potom slúžia spravodlivosti a múdrosti.

A aj výchova detí prinesie zvláštne ovocie, ak budeme chápať cnosti odvahy a rozvahy v správnom svetle. Na tieto cnosti musíme vzhliadať individuálne tak, že deťom budeme stále znova pripomínať, aby stotočne uchopovali život, aby sa neobávali všetkého možného, aby pred ničím neustupovali a aby brali život rozvážne a striedmo, aby sa postupne zbavovali svojich vášní. Týmto môžeme urobiť nesmieme veľa pre detskú výchovu. Tieto veci budeme počas našich duchovno-vedeckých úvah stále znova rozvádzať.

Tak vidíme, ako sa to, čo má v morálnom živote ľudstva skutočné zákony len pre vonkajšiu fyzickú úroveň, pre život medzi narodením a smrťou, rozširuje duchovno-vedeckým pozorovaním na nekonečný široký obzor. Aj tu je to ako s ostatnými vecami duchovnej vedy. Aj v prírodných vedách muselo ľudstvo prežiť tú skutočnosť, že sa jeho obzor rozšíril. Giordano Bruno ukázal ľuďom, že tu nie je len Zem, ale že vonku vo svetovom priestore je ešte mnoho iných svetov. Duchovná veda ukazuje ľuďom, že tu nie je len jeden pozemský život, ale mnoho pozemských životov. Ľudia v dobe pred Giordanom Brunom verili, že hore je nejaká hranica. Giordano Bruno upozornil, že modrosť oblohy nepredstavuje túto hranicu. Duchovná veda ukazuje, že narodenie a smrť tu vôbec nie sú, ale že my ich vkladáme do života obmedzenosťou svojho chápania.

Tak sa preklenie priepasť medzi fyzickou a duchovnou úrovňou. Takéto sú veci, ktoré stoja na duchovne-vedeckej pôde, pre tých, ktorí zakladajú skutočný, opravdivý monizmus. Tí, ktorí sa dnes často nazývajú monistami, narábajú so svojím monizmom veľmi jednoducho. Vezmú jednu časť sveta, urobia z nej jednotu, zatiaľ čo druhú polovicu odhodí. Pravý monizmus vzniká tým, že necháme obidve polovice vhodne do seba vplynúť. Tak to robí duchovná veda. Ale musí to vhodne vzniknúť nielen vo vedomí. Keď vzhliadneme do sveta, stále sa musíme skutočne utvrdzovať v tom, že tu okolo nás vo všetkom, čo žije a pôsobí, je niečo nadzmyslové, nielen v tom, čo vidí naše oko, ale i v tom, čo môže vnímať rozum, ktorý je pripútaný k mozgu. Všade sú duchovné sily, za každým javom, za javom dúhy, za pohybom ruky atď., všade sú duchovné sily.